

ОХРИМЕНКО В. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СМИСЛОВА СТРУКТУРА МОДАЛЬНОГО ОПЕРАТОРА *IN PRATICA* (на матеріалі італійської мови)

У статті розглянуто взаємозалежність між семантикою італійського модального оператора *in pratica* як згорнутою структурою, що належить до когнітивно-семантичного поля достовірності, та параметрами мікротексту його функціонування.

Ключові слова: модальність, модальне значення, модальний оператор, смислова структура.

В статье рассмотрена взаимозависимость между семантикой итальянского модального оператора *in pratica* как свернутой структурой, который принадлежит к когнитивно-семантическому полю достоверности, и параметрами микротекста его функционирования.

Ключевые слова: модальность, модальное значение, модальный оператор, смысловая структура.

The article focuses on mutual dependence between the semantics of Italian modal operator *in pratica* as a condensed structure being part of cognitive-semantic field of trustworthiness and parameters of microtext of its functioning.

Key words: modality, modal meaning, modal operator, sense structure.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що носить поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення функціональних характеристик висловлень з модальним оператором *in pratica*, що належить до когнітивно-семантичного поля (КСП) достовірності, та окреслення його смислової структури.

Об'єкт дослідження становить мікротекст функціонування модального оператора *in pratica*.

Предметом дослідження є дискретизація смислового простору мікротексту функціонування модального оператора *in pratica*.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі розкриття смислової структури модального засобу в аспекті встановлення взаємозалежності між його семантикою як згорнутою структурою та параметрами мікротексту його функціонування.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У нашій концепції ми визначаємо категорію модальності як чотирирівневе утворення: модальне когнітивно-семантичне поле – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-

семантичних варіантів (ФСВ). Під *модальною одиницею* ми розуміємо модальний засіб, що є об'єктом аналізу. На відміну від концепції функціонально-семантичного поля (ФСП) О. В. Бондарка [1], ми постулюємо сполучення модальної одиниці з модальним полем не безпосередньо, а через модальне значення. *Модальне поле* є абстрактною сутністю, в основі якого міститься бінарна опозиція. Її нейтралізація відбувається не відразу, а є процесом, прослідкувати який можна лише у мікротексті функціонування модальної одиниці. *Модальне значення* визначається за сукупністю параметрів, які каузують зняття невизначеності опозиції модального поля. *Модальна одиниця* розглядається в аспекті взаємозалежності її семантики як згорнутої структури та параметрів мікротексту функціонування, тобто мовних засобів, що закономірно вживаються у приядерній зоні (безпосередня комбінаторика), на ближній периферії (рівень висловлення, до складу якої входить модальна одиниця, або суміжного висловлення), та на периферії (рівень мікротексту). *Функціонально-семантичні варіанти* модальної одиниці визначаються після її дослідження у мікротексті і побудови моделей мікротексту (кожній моделі мікротексту відповідає ФСВ). В основі назви моделі мікротексту знаходиться провідна група модусів. У результаті взаємодії епістемічного модусу з перцептивним, емотивним, волітивним, аксіологічним та поділу ментальної діяльності на синтетичну та аналітичну за Л. С. Виготським [2:200], потенційно маємо 2 синтетичні моделі (сенсорно-рефлексивного синтезу, сенсорно-емотивно-рефлексивного синтезу) та 4 аналітичні (рефлексивізації перцепції, рефлексивізації емотивності, рефлексивізації волітивності, рефлексивізації аксіологічності). Для кожної модальної одиниці характерним є функціонування у певних моделях мікротексту. Розгортання інформації у мікротексті за певними векторами (перцептивним, емотивним, епістемічним, волітивним, аксіологічним), характер внутрішньофразової та трансфрастичної зв'язності уможлиблює відстеження процесу смислотворення модальної одиниці. На відміну від усіх інших концепцій поля, ми вносимо *принцип ядра та периферії у мікротекст*: ядром є модальна одиниця, приядерну зону складає її безпосередня сполучуваність, ближню периферію – різнорівневі мовні засоби модального висловлення, периферію – мікротекст (зазвичай рівень 3-5 висловлень).

Точкою відліку при розкритті смислової структури модальної

одиниці є її семантика та зв'язок з опозицією модального поля. Модальний оператор *in pratica* належить до КСП достовірності з опозицією “уявлення про дійсність vs співвіднесення з дійсністю”. Нейтралізація цієї опозиції існує не відразу, а є процесом, прослідкувати який можна при дослідженні мікротексту функціонування модальної одиниці.

У семантиці модального оператора фіксується лише другий член бінарної опозиції, а саме: співвіднесення з дійсністю. Чинники позамовної дійсності та встановлення закономірностей їх вербалізації дозволять окреслити смислову структуру модального оператора і змодельовати з високим ступенем імовірності ситуації його вживання.

За даними перекладного словника, італійський модальний прислівник (у нашій термінології – модальний оператор) *in pratica* має такі основні значення: 1) на ділі; за навиком; за досвідом; 2) на повірку [3:791]. В італійському тлумачному словнику *in pratica* визначається як адвербіальне словосполучення, що протиставляється *in teoria* і, ширше, *in realtà, in effetti* [4:1589].

Таке протиставлення має діахронічне підґрунтя. Етимом італійської лексичної одиниці (ЛО) *pratica* є лат. *practicus*, запозичення з грецьк. *praktikós*, утвореного від основи *prássō* ‘робити, діяти’ [4:1590]. Етимологія слів, пов’язаних з діяльністю в різних мовах, свідчить про зв’язок етимона з конкретними фізичними діями: рос. ‘действие’ співвідноситься з індоєвропейським коренем **dhē* ‘класти, ставити’, англ. ‘to do’, ‘deed’, нім. *tun, die Tat* співвідносяться з коренем *tā* ‘класти’ [5:92]. Від лексеми *deed* утворюється модальний оператор *indeed* в англійській, від *Tat* – *in der Tat* в німецькій. Зазначимо, що російський модальний оператор ‘на самом деле’ співвідноситься з *in realtà*, а формально дуже схожий ‘на деле’ – з *in pratica*. Оскільки дія оцінюється за її результатом, комбінація сем ‘подієвість’ + ‘кон’юнкція’ (=позитивна оцінка результативної дії), ‘подієвість’ + ‘диз’юнкція’ (=негативна оцінка нерезультативної дії) дає модальні оператори з різними модально-логічними відтінками значення.

Цікавим є те, що у слов’янських мовах ‘фактично’, ‘фактически’ є запозиченнями і передають смислові відношення подієвості та оцінки в аспекті результативності vs нерезультативності (здебільшого нерезультативності), імплікуючи результат, протилежний очікуваному і співвідносяться з модальним оперетором *in pratica*, а не з *infatti*. Дослідники модальних прислівників на матеріалі російської мови

відмічають синонімію між ‘фактически’ та ‘практически’ [6: 266].

Для італійського модального оператора *in pratica* ядерним протиставленням є *in teoria vs in pratica*, периферійними – *in realtà vs in pratica*, *in effetti vs in pratica*. В основному йдеться про протиставлення декларації та планування соціально значимої дії та її результату (в основному – негативного, такого, що не виправдав очікувань). Основна опозиція ставить питання про співвідношення слова та діла, на що свого часу звернули увагу представники логічного аналізу природної мови при дослідженні перформативів [7; 8].

Оскільки будь-яка практична діяльність існує в соціумі і підлягає оцінці за її результатами, а вчинок є “квант соціального простору” [9:62], можна припустити, що висловлення з модальним оператором *in pratica* мають бути тісно пов’язаними з аксіологічним модусом як домінуючим у мікротексті. Вихідною гіпотезою дослідження є вплив фактичності, результативності та оцінності, властивих *in pratica*, та зв’язку з бінарною структурою “теоретично” vs “на практиці”, на функціональні характеристики мікротексту.

Попередньо проведений аналіз прикладів свідчить, що контекст функціонування модального оператора є здебільшого негативно-оцінним: саме негативна соціально значима дія (подія) потрапляє у фокус уваги за принципом релевантної виділеності. Загалом, йдеться про постановку завдання та оцінку його результатів, а завдання є пов’язаним з необхідністю та деонтикою [10:31].

У процесі аналізу фактологічного матеріалу було виявлено переважне вживання модального оператора *in pratica* у публіцистиці, в епістемічно-аксіологічному контексті. У художніх текстах *in pratica* зустрічається винятково рідко, тому ми наводитимемо типові приклади з публіцистичних періодичних видань. У результаті аналізу мікротексту функціонування *in pratica* нами було побудовано модель мікротексту *рефлексивізації аксіологічності*.

Параметрами кореферентної дійсності ситуації, вербалізованої у мікротексті вживання *in pratica*, є: – ситуативне зіставлення: оцінка у момент мовлення ситуації, що мала місце в минулому; відносна позачасовість; соціально / аксіологічно значима дія як референт оцінки; зв’язок із загальними аксіологічними нормами; зведення загальної оцінки до усталеної (зазвичай негативної) валоритивної площини. Проілюструємо прикладом.

(1) *Ancora più difficile e incerto è il destino di “indici di anomalia”.*

Quando la banca è tenuta a denunciare il cliente? E in che misura devono farlo anche l'agente immobiliare, la fiduciaria e perfino il gestore del casinò? Per scegliere gli indici più efficaci si è appena insediato un comitato di esperti, presieduto da Castaldi (...) (2) Senza indici, in pratica, non c'è operazione di sospetta. E l'antimafia resta al buio (L'Espresso N 17, 05. 2008, p.144). Йдеться про критику функціонування новоствореного антимафіозного комітету в Італії, оцінку діяльності якого здійснює політичний оглядач. Текстовий блок (1) містить інформацію про неточності формулювань законодавчого документу, що визначає ознаки мафіозної діяльності, а також ряд квеситивів: за яких саме умов банківські та інші структури повинні подавати в суд на своїх клієнтів, фінансова діяльність яких суперечить нормативним засадам. Текстовий блок (2), що вводиться висловленням із модальним оператором *in pratica*, містить в узагальненому вигляді експліцитний логічний висновок попередньо викладеної інформації: відсутність чітко визначеного законодавчого підґрунтя для застосування закону на практиці.

Отже, параметрами моделі рефлексивізації аксіологічності є: контамінація епістемічного та аксіологічного модусів у мікротексті; поділ мікротексту модальним оператором *in pratica* на 2 текстові блоки з відношеннями “топік – комент”; *особливості текстового блоку (1)*: вживання узагальнено-особових речень на позначення: – групи осіб, що поділяють (хибний) ціннісний стереотип; – групи осіб, причетних до нерезультативної діяльності (з ЛО-класифікаторами: *spettatori, comitato, cliente*); вживання буттєво-оцінних та безособових речень на позначення стану справ певної сфери суспільного життя; різнорівневі мовні засоби на позначення категорії заперечення; вживання квеситивів та ЛО з семантикою дифузності, неточності як імпліцитних засобів вираження негативної оцінки; висока частотність контамінації модальним значенням деонтичної необхідності (*dovere, essere obbligato a*); *особливості текстового блоку (2)*: формування модальним оператором *in pratica* категорії ретроспекції; відносна автосемантія та високий ступінь інформативної щільності висловлення з модальним оператором *in pratica*; смислові відношення комплементарності між текстовими блоками (1) та (2); *in pratica* як маркер: 1) з'єднання текстових блоків з інформацією, що розкриває механізм хибних ціннісних стереотипів, властивих групі осіб; 2) з'єднання текстових блоків з інформацією, що розкриває механізм дисфункціональності

певної сфери суспільного життя.

Смислова єдність мікротексту, до складу якого входить модальний оператор *in pratica*, послаблюється. Мікротекст поділяється висловленням з *in pratica* на два текстові блоки, між якими встановлюються смислові відношення комплементарності. Основна опозиція “теоретично vs на практиці” ускладнюється оцінними та наслідковими відношеннями, що підтверджує точку зору укладачів італійського тлумачного словника про протиставлення *in pratica* дійсності (*realtà*) та наслідку (*effetti*). *In pratica* пов’язується з суб’єктивно-оцінним модальним значенням і виконує функцію переключення суб’єктивно-аксіологічного модусу на загальноаксіологічний (і навпаки).

Розглянемо мовні засоби, що вживаються у приядерній зоні, на ближній периферії та на периферії мікротексту функціонування модального оператора *in pratica*.

У *приядерній зоні* модальний оператор сполучається з маркерами неповної кількості *quasi tutti*, *quasi sempre*, об’єктиваторами *si mostra*, *si vede*, *venne fuori che*, диз’юнктивним конектором *ma*, квантором існування *c’è*, ЛО на позначення планування *disegnare*, *scenario*, *programmi*. Наведемо приклади. *In pratica quasi tutti i medici, con poche eccezioni, lavorano attenendosi a questo paradigma matematico* (L’Espresso 2008, p. 169). *L’Uif non dipende gerarchicamente dal governo, ma in pratica il ministero può influenzare l’attività con i propri poteri direttivi* (L’Espresso 2008, p. 143). *In pratica lo scenario disegnato dalla WiTricity è molto simile a quello della reti Wi-Fi* (L’Espresso 2008, p. 162).

На *ближній периферії* здійснюється вербалізація смислового комплексу ‘планування – (не)результативність, контамінована оцінкою’. Відмітимо вживання конструкції: прийменник *senza* + заперечний квантор *non* + екзистенційний предикат *c’è* (*senza ... non c’è*), а також прийменників та сполучників мети *per*, *affinché*, каузальних конекторів *perché*, *perciò*, дієслів семіотичного відношення *significare*, *voler dire che*, ЛО на позначення недосягнення бажаного результату (*non riuscire*, *restar inutile*, *scopo irraggiungibile*, *meta lontana*), результативності vs нерезультативності (*efficace – inefficace*), ЛО на позначення перевірки та контролю (*verificare*, *sperimentare*, *sperimentazione*, *esperti*, *controllo*), впливу (*influenzare*), активної діяльності (*attività*, *insediare*, *operazione*). Наприклад: *In pratica sono laboratori di sperimentazione, dove si mescolano un po’ di persone*

selezionate ad arte che poi tirano fuori il meglio o il peggio di se stesse” (*Chi* N8, 02. 2004, p.111). (...) in pratica il ministero può influenzare l’attività con i propri poteri direttivi (*L’Espresso* 2008, p. 143).

Для периферії характерною є тенденція до вживання узагальнено-особових та безособових речень, ЛО на здійснення референції до групи осіб. *In pratica* вживається в основному у публіцистичних текстах і виконує функцію переключення загально-аксіологічного модусу на суб’єктивно-аксіологічний і навпаки. Опозиція “теоретично vs на практиці” ускладнюється оцінними та каузальними відношеннями.

Висновки. Виявлення різнорівневих мовних засобів, що вживаються у приядерній зоні, на ближній периферії та на периферії мікротексту функціонування модального оператора *in pratica*, дозволяє розглядати його як засіб формування мікроструктур зі специфічним інтегративним смислом, а також дозволяє спрогнозувати напрям типізації умов смислотворення у мікротексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [колл. монография : в 6 т.] / [Беляева Е. И., Корди Н. Н., Цейтлин С. Н. и др. : отв. ред. Александр Владимирович Бондарко]. – Ленинград : Наука, 1990. 2. *Выготский Л. С.* Психология : [сб. осн. тр.] / Лев Семенович Выготский; [предисл. Н. Е. Веракса]. – [переизд.]. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с. – (Серия “Мир психологии”). 3. *Новый большой итальянско-русский словарь* / [сост. Герман Федорович Зорько]. – [2-е изд.]. – М. : Русский Язык медиа, 2005. – 1230 с. 4. *Il Dizionario della lingua italiana* / Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. – [2-a ediz.] – Firenze : Le Monnier, 2000-2001. – 2390 p. 5. *Сахно С. Л.* Действие в контексте естественного языка / С. Л. Сахно // Логический анализ языка. Модели действия : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М. : Наука, 1992. – С. 90–96. 6. *Гловинская М. Я.* Количественное vs интерпретационное в значении метаязыковых слов в современном русском языке / М. Я. Гловинская // Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Индик, 2005. – С. 265–271. 7. *Остин Дж. Л.* Слово как действие / Дж. Л. Остин; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике / отв. ред. Б. Ю. Городецкий. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–130. 8. *Сёрль Дж. Р.* Классификация иллюкутивных актов / Джон Р. Сёрль; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике / отв. ред. Б. Ю. Городецкий. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194. 9. *Рябцева Н. К.* Мысль как действие, или риторика рассуждения / Надежда Константиновна Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М. : Наука, 1992. – С. 60–69. 10. *Радзиевская Т. В.* Семантика слова *цель* / Т. В. Радзиевская // Логический анализ языка. Модели действия : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М. : Наука, 1992. – С. 30–35.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Chi*: settimanale di politica, attualità e cultura / ed. Silvana Giacobini. – N. 8 / 25. 02.2004. – 154 p. 2. *L’Espresso*: settimanale di politica, cultura, economia. – N. 17 / 1. 05. 2008. – 202 p.